

Світлана ПОТАПЕНКО (Київ)

“ВІДОМОСТІ ПРО СТАРШИНСЬКИХ ДІТЕЙ” 1765–1766 РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

1. Особливості укладання.

Унаслідок реформ кінця 1764 – середини 1765 рр. козацький устрій Слобідської України було ліквідовано¹. На основі Ізюмського, Острогозького, Охтирського, Сумського й Харківського козацьких полків сформували п’ять гусарських². Обшири колишніх Слобідських полків утворили Слобідсько-Українську губернію з центром у Харкові³. До складу новоствореної губернії увійшли Ізюмська, Острогозька, Охтирська й Сумська провінції та шість комісарств Харківського повіту (ці шість комісарств також іменували комісарствами «Харківського відомства»)⁴. Кожна з чотирьох провінцій у свою чергу поділялася на одне міське (“городовое”) та чотири або п’ять повітових (“уездных”) комісарств⁵.

Відповідно до нового адміністративного поділу управлінську структуру краю сформували: Слобідсько-Українська губернська канцелярія, Ізюмська, Острогозька, Охтирська й Сумська воєводські провінційні канцелярії, двадцять три повітові комісарські правління (Балаклійське,

¹ Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ). – СПб., 1830. – Т. XVI. – С. 1003–1007; Т. XVII. – С. 74–75, 77, 133–136, 181–189, 194–195; *Маслійчук В. Л.* Щербінінська комісія та скасування слобідських полків 1762–1764 рр. // *Його ж.* Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст. – Харків, 2007. – С. 141–155.

² ПСЗ. – Т. XVII. – С. 77; *Головинский П. А.* Слободские казачьи полки. – СПб., 1864. – С. 203–204.

³ ПСЗ. – Т. XVII. – С. 181–189; *Багалеї Д. И.* Предисловие // *Його ж.* Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI–XVIII столетиях. – Харьков, 1890. – Т. 2. – С. XII.

⁴ *Багалеї Д. И.* Материалы для истории колонизации... – С. 318; Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк. 20зв.

⁵ *Багалеї Д. И.* Материалы для истории колонизации... – С. 318.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

Куп’янське, Печенізьке, Сватолуцьке – в Ізюмській провінції; Бирючанське, Калитвянське, Осинівське, Миловатське, Уривське – в Острогозькій провінції; Боровенське, Богодухівське, Котельвське, Краснокутське – в Охтирській провінції; Білопільське, Лебединське, Межиріцьке, Миропільське – в Сумській провінції; Вільшанське, Липцівське, Мерэф’янське, Перекопське (з лютого 1766 р. – Валківське⁶), Хотомлянське (певний час іменувалося Салтівським⁷) – у комісарствах Харківського повіту⁸) та п’ять міських комісарських правлінь (Ізюмське, Острогозьке, Охтирське, Сумське та Харківське)⁹. Слобідсько-Українським губернатором було призначено росіянина прем’єр-майора Євдокима Олексійовича Щербініна¹⁰, губернськими товаришами – теж росіян Тихона Федоровича Яминського та Петра Петровича Гринєва¹¹.

Владні повноваження козацької старшини Слобідської України було суттєво підірвано ще реформами 1733–1735 рр., проведеними у краї князем Олексієм Шаховським¹². Проте зміни 1760-х рр. були значно масштабнішими й змушували колишню місцеву керівну верхівку визначатися в нових соціально-політичних умовах, причому діяти з прицілом на збереження привілейованого статусу.

Цінним комплексом історичних джерел, що проливає світло на становище старшинського середовища Слобожанщини у перші пореформені роки, є “Відомості про старшинських дітей” кінця 1765 – першої половини 1766 рр.¹³.

Ці документи було виявлено в фонді Слобідсько-Української губернської канцелярії (ф. 1710) Центрального державного історичного архіву України в м. Києві. Мета підготовки документів була сформульована у відповідному указі Слобідсько-Української губернської канцелярії від 26 листопада 1765 р.: “В Слободской Украинской губернской канцелярии приказали: по состоявшимся в 1726, 1744, 1746, 1749, 1760 и 1764 годах указом повелено, как о неслужащих дворянах, так и о их, и оставных штап-, обер-, ундер-афицеров, и рядовых, кои из дворян, детех собирать ведомости, о чем здесь по губернской канцелярии определение учинено; равным образом и о находящихся в здешней губернии старшинских детях

⁶ ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк. 74.

⁷ Там само. – Спр. 17. – Арк. 81–83.

⁸ *Багалеї Д. І.* Матеріали для історії колонізації... – С. 550–554.

⁹ ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк. 22–23; Спр. 157. – Арк. 4зв.; Спр. 331. – Арк. 6–бзв.; *Багалеї Д. І.* Матеріали для історії колонізації... – С. 295–318; ПСЗ. – Т. XVII. – С. 133–136, 181–189.

¹⁰ ПСЗ. – Т. XVII. – С. 181; *Посохов С. І., Ярмиш А. Н.* Губернатори и генерал-губернаторы. – С. 31–32

¹¹ ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Арк. 115, 117, 121зв., 128зв.

¹² *Маслійчук В. Л.* Радикальна реформа та старий звичай (Князь Олексій Шаховський та реформування слобідських полків 1733–1735 рр.) // *Його ж.* Провінція на перехресті культур... – С. 105–140.

¹³ ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 1–89.

надлежит иметь сведение. Того ради во все здешние шесть камисарств и в провинциальные канцелярии послать указы – велеть всем камисаром обо всех отставных и неотставных всякаго звания старшин мужеска полу о детях, кои в оклад к платежу податей прежде [...] не полагались, сделать ведомости, не пропустя ни одного, с показанием чьи они дети, как их зовут, и скольких лет, и кто из них грамоте и другим наукам обучены, а ежели между ими найдутся также кои увечны, то оных так имяно и чем увечны показать; и те ведомости изо всех камисарств, також и с провинциальных канцелярий в губернскую канцелярию прислать немедленно (все підкреслено нами. – С. П.)¹⁴.

У Російській імперії жорсткий контроль з боку держави за дворянством було започатковано Петром I¹⁵. З-поміж заснованих ним нових державних установ була Герольдмейстерська контора¹⁶. Одним з найважливіших обов'язків герольдмейстера відповідно до інструкції 1722 р. було вести облік дворян і їхніх дітей та стежити за проходженням ними обов'язкової служби й навчання. Задля цього до Герольдмейстерської контори було передано справи дворян й списки служилих з колишнього Розрядного приказу. Надалі зі всіх цивільних і військових установ імперії, з губерній і провінцій до контори регулярно надходили відомості про дворян та осіб, які здобули право на дворянський статус. У конторі вели “потрійні списки”¹⁷ дворян (загальні іменні й окремо по чинах; придатних й непридатних до служби; скільки в кого дітей і якого віку), також справи “оглядів недорослів”. Загалом обсяг даних про кожну особу був “приблизно однаковим”¹⁸, адже інструкція 1722 р. вимагала наявності інформації щодо імені особи, її віку (через формулу “от роду лет”), року початку й місця служби, місця проживання, кількості залежних селян. Таку ж інформацію слід було подавати про дітей, а також вказувати, яким наукам ті були навчені й де служили. Якраз такі дані і вміщують “Відомості про старшинських дітей”.

¹⁴ Там само. – Арк. 1.

¹⁵ Романович-Славатинский А. Дворянство в России от начала XVIII века до отмены крепостного права. – СПб., 1870. – С. 121; Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. – М., 1974. – С. 113; Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2 т. – СПб., 1999. – Т. 1 – С. 82.

¹⁶ Романович-Славатинский А. Дворянство в России... – С. 48–52; 123–131; Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. – С. 116–118, 156; Анисимов Е. В. Государственные преобразования и самодержавие Петра Великого. – СПб., 1997. – С. 265–268; Фаизова В. И. “Манифест о вольности” и служба дворянства в XVIII столетии. – М., 1999. – С. 20–23.

¹⁷ Романович-Славатинский А. Дворянство в России... – С. 48–49; Фаизова В. И. “Манифест о вольности”... – С. 22.

¹⁸ Фаизова В. И. “Манифест о вольности”... – С. 21.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

За інформацією супровідних рапортів¹⁹, 26 листопада укази Слобідсько-Української губернської канцелярії про підготовку відомостей було розіслано до Ізюмської, Острогозької, Охтирської і Сумської провінційних канцелярій та шести комісарських правлінь Харківського повіту²⁰. Приблизно за два тижні (на початку грудня) указ отримали в Ізюмській, Охтирській, Острогозькій провінційних канцеляріях і Вільшанському комісарському правлінні, в середині місяця – в Сумській провінції. У свою чергу, з Ізюмської, Острогозької, Охтирської та Сумської провінційних канцелярій відповідні укази було розіслано до місцевих комісарських правлінь. Останні збирали інформацію про дітей старшин, які мешкали в їхньому комісарстві, і надсилали до центру провінції. За цими переліками в кожній з чотирьох провінційних канцелярій було укладено *зведені відомості по провінції* і відіслано до губернської канцелярії.

Оригінальні назви цих відомостей дещо відмінні між собою. Лаконічно сформульовано назву переліку з Ізюмської провінції – “Ведомость, сколько в Изюмской провинции имеется отставных и неотставных всякого звания старшин мужеска полу детей, кои в оклад к платежу податей прежде не полагались. 1766 году февраля [?] дня”²¹, а заголовок із Сумської значно розлогіший – “Ведомость, учиненная в Сумской провинциальной канцелярии по силе полученного из Слободской Украинской губернской канцелярии указа, кто именно Сумской провинции от комисарств показаны отставных и неотставных и всякого звания старшин мужеска полу дети, кои в оклад к платежу податей не полагались, и кольких лет, и кто из них грамоты и другим наукам обучены, и чем изувечены, явствует под сим. 1766 году генваря 24-го дня”²².

На відміну від комісарств, що входили до складу провінцій, переліки, підготовлені в кожному з шести комісарств Харківського повіту за відсутності проміжної ланки – провінційної канцелярії – надсилали безпосередньо до Слобідсько-Української губернської канцелярії. Тому відомості з Ізюмської, Острогозької, Охтирської та Сумської провінцій пройшли *додатковий* у порівнянні з обліково-статистичними документами з комісарств Харківського повіту етап підготовки – зведення в загальні відомості по провінції.

¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12–12зв., 14, 25, 30.

²⁰ Там само.

²¹ Там само. – Арк. 26.

²² Там само. – Арк. 18.

Табл. 1

*Дані супровідних рапортів
провінційних канцелярій і комісарських правлінь
стосовно укладання “Відомостей про старшинських дітей”²³*

Провінція/ комісарство	Відіслано указ	Отримано указ	Рапорт про отримання указу:		Надсилання відомостей	Рапорт про надсилання відомостей:	
			<u>дата надсилання</u>	<u>дата надходження</u> **		<u>дата надсилання</u>	<u>дата надходження</u>
Ізюмська	26.11.1765	05.12.1765	11.12.1765	—	09.02.1766	09.02.1766	—
			19.05.1765			13.02.1766	
Охтирська	26.11.1765	05.12.1765	07.12.1765	—	11.02.1766	11.02.1766	—
			19.12.1765			16.02.1766	
Острогозька	26.11.1765	07.12.1765	08.12.1765	—	—***	—	—
			19.12.1765				
Сумська	26.11.1765	15.12.1765	15.12.1765	—	—	—	—
			19.12.1765				
Валківське	26.11.1765	—	—	—	—	—	—
Вільшанське	26.11.1765	04.12.1765	—	—	—	14.12.1765	—
						17.12.1765	
Липцівське	26.11.1765	—	—	—	23.03.1766	23.03.1766	—
						24.03.1766	
Мереф'янське	26.11.1765	—	—	—	—	—	—
Салтівське	26.11.1765	—	—	—	[10.02.1766] ^{4*}	[10.02.1766]	—
						[15.02.1766]	
Харківське	26.11.1765	—	—	—	[09.02.1766]	[09.02.1766]	—
						[13.02.1766]	

* Дата відсилання рапорту з місцевої канцелярської установи (проставлено в нижньому лівому куточку аркуша).

** Дата надходження рапорту до Слобідсько-Української губернської канцелярії (проставлено в верхньому правому куточку аркуша).

*** Прочерк означає, що документ не виявлено.

^{4*} Дати, взяті в квадратні дужки, реконструйовано за інформацією про надсилання “Відомостей” про дворян і їхніх дітей.

Найшвидше підготовлені документи надійшли до губернської канцелярії з Вільшанського комісарства – 14 грудня того ж року; на початку лютого 1766 р. – з Ізюмської та Охтирської провінцій, а в кінці березня – з Липцівського комісарства (табл. 1). 9 і 10 лютого губернська канцелярія отримала відомості про дворян і їхніх дітей з Харківського та Салтівського комісарств відповідно²⁴. Очевидно, разом із ними було надіслано і “Відомості про старшинських дітей” (як у випадку з документами Вільшанського комісарства²⁵). У губернській канцелярії на основі одержаних з місць переліків уклали два

²³ Там само. – Арк. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12–12зв., 14, 25, 30.

²⁴ Там само. – Арк. 6, 8.

²⁵ Там само. – Арк. 10, 12.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

зведені документи: “Ведомость, сколько Слободской Украинской губернии в Сумской, Изюмской, Ахтырской и Острогожской провинциях старшинских детей состоит”²⁶ та “Ведомость, сколько Харьковского уезду в шести камисарствах старшинских детей состоит”²⁷. Результати порівняльного текстологічного аналізу цих двох документів та відповідних відомостей, підготовлених у місцевих канцелярських установах, демонструють суттєве прорідження текстів останніх, здійснене в губернській канцелярії. Така особливість підготовки двох зведених відомостей має бути обов’язково враховувана під час вивчення їхніх інформативних можливостей. Відповідно до даних супровідних рапортів (див. табл. 1), *орієнтовними крайніми датами укладання* зведеної відомості по чотирьох провінціях (Ізюмській, Острогозькій, Охтирській та Сумській) приймаємо другу половину лютого – кінець червня 1766 р., а зведеної відомості по комісарствах Харківського повіту – кінець березня – кінець червня 1766 р.

Обидві зведені відомості нараховували дві рубрики – “Звание имен” (чин, ім’я, прізвище, по батькові батька через формулу “син”; імена дітей) та “От рождения лет, кто чему обучены или нет, кто чем изувечен”. Друга рубрика поділялася на дві підрубрики – з даними про вік (цифрами) й інформацією стосовно навчання чи служби і можливих “каліцтв” дітей²⁸.

Окремі уваги заслуговує комплекс супровідних документів “Відомостей про старшинських дітей”, який наповнюють: розпорядження Слобідсько-Української губернської канцелярії від 23 листопада 1766 р.; відповідний указ, розісланий 26 листопада того ж року; рапорти комісарських правлінь і провінційних. Вважаємо, що за критерієм обов’язковості/необов’язковості перераховані історичні джерела становлять типову групу. В межах останньої виділяємо *дві підгрупи*:

1. *Директивну*: розпорядження від 23 листопада 1765 р., указ, розісланий 26 листопада 1765 р.;

2. *Звітну*: рапорти комісарських правлінь та провінційних канцелярій.

Назви підгруп відображають спосіб, у який ці документи були залучені до появи відомостей: першими було ініційовано підготовку та визначено зовнішні особливості й зміст обліково-статистичних джерел; другі інформували про хід укладання переліків у місцевих канцелярських установах. Рапорти вміщують важливі дані до реконструкції процедури укладання відомостей – інформацію про затрачений час, спосіб збору даних та укомплектованість підготовлених документів. Тому ще називаємо їх *процедурними*. Супровідні рапорти залежно від їхнього змісту поділяються на *дві групи*:

1) *про надходження указу*;

2) *про виконання указу* (надсилання підготовлених переліків).

Що стосується *палеографічних особливостей* “Відомостей про старшинських дітей”, то зведений перелік по чотирьох провінціях виконано двома по-

²⁶ Там само. – Арк. 59–82зв.

²⁷ Там само. – Арк. 83–89.

²⁸ Там само. – Арк. 59–89.

черками: № 1 (ближчий до російського скоропису) – літери прямі, загострені, не з'єднані, незначна кількість виносних²⁹; № 2 (ближчий до українських скорописних традицій) – літери менші, заокруглені, більше виносних літер і декоративних елементів³⁰.

2. Інформативні можливості

Інформативні можливості “Відомостей про старшинських дітей” стосуються досить широкого комплексу питань: даних стосовно родинних зв'язків у середовищі козацької слобідської старшини, віку, освіти і стану здоров'я старшинських дітей, долі козацьких старшин після розформування Слобідських полків.

Загалом, з Ізюмської, Острогозької, Охтирської і Сумської провінцій та комісарств Харківського повіту до губернської канцелярії надійшла інформація про 687 дітей старшин. Із них до зведеного переліку по чотирьох провінціях було внесено 303 особи, по комісарствах Харківського повіту – 162 особи. В губернській канцелярії опускали дані про старшинських дітей, які вже служили в регулярних військах; інформацію про дітей, батьки яких служили в Слобідських козацьких полках на нестаршинських урядах (канцеляристами) або не служили взагалі, хоч і мешкали на території губернії.

По Ізюмській провінції було опущено найменше даних – про 7 осіб³¹: про сина прапорщика колишнього Слобідського драгунського полку, який свого часу сотникував в Ізюмському полку³², Семена Івановича Моренкова; про сина відставного сотника Ізюмського полку³³ Івана Дмитровича Купчинова; про нащадків місцевих старшинських родин³⁴ – Дмитра Васильовича Богуславського, Григорія, Миколи і Дмитра Георгійовичів Капустянських, Василя Петровича Жукова.

По Охтирській провінції в губернській канцелярії опустили інформацію про 37 осіб³⁵. Серед них значну частину становили особи віком 20–30 років, які вже мали постійне місце цивільної чи військової служби. Приміром, до зведеного переліку не було внесено дані всіх чотирьох синів останнього старшого полкового писаря колишнього Охтирського полку³⁶ Петра Кардашевського – Степана (35 років*, служив поручиком у пікінерських військах на території Гетьманщини), Григорія (32 років, служив полковим писарем в Охтирському гусарському полку), Андрія (26 років, обіймав аналогічну посаду в Ізюмському

²⁹ Там само. – Арк. 59–64зв.

³⁰ Там само. – Арк. 65–80.

³¹ Там само. – Арк. 26зв.–27.

³² Там само. – Спр. 62. – Арк. 48зв.; Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 96.

³³ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 104; Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 62. – Арк. 40–40зв.; Спр. 115. – Арк. 83зв.

³⁴ Там само. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 62. – Арк. 39, 40.

³⁵ Там само. – Спр. 17. – Арк. 31–32зв., 34–36зв.

³⁶ Там само. – Арк. 61зв.

* Детальніше специфіка інформації про вік та особливості її опрацювання розглядаються нижче.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

гусарському полку), Івана (29 років, був дияконом)³⁷. З шести синів останнього полкового судді Охтирського козацького полку³⁸ Олексія Кобеляцького до зведеної відомості записали дані двох – Ларіона (14 років) та Семена (12 років). При цьому надзвичайно цінну та цікаву інформацію про чотирьох старших синів та онука опустили. Виявляється, що старший син полкового судді Григорій (28 років) був уже прапорщиком у відставці й, напевно, був одруженим, бо мав сина Івана (4 років); із двох синів Іванів один служив вахмістром в Охтирському гусарському полку (22 років), а другий – копіїстом в Охтирській провінційній канцелярії (16 років); Степан же (18 років) навчався в Шляхетському кадетському корпусі. В губернській канцелярії опустили інформацію про ще кількох старшинських дітей, які служили в Охтирському гусарському полку: про полкового писаря Івана Григоровича Парафіївського (28 років); вахмістрів Івана Петровича Соляникова (22 років), Тимофія Тимофійовича Карбовського (18 років), Григорія Івановича Лесевицького (18 років); капрала Костянтина Семеновича Перехрестова (18 років). Крім того, не внесли дані старшинських дітей, які служили в місцевій провінційній канцелярії (підканцеляриста Івана Степановича Галкіна, 28 років) та в Експедиції формування гусарських полків (Якіма Степановича Галкіна, 22 років).

По Сумській провінції до губернської канцелярії надійшла інформація про 122 особи, з яких опустили дані 17 осіб³⁹: дані сина поручика, який сотникував в Межирицькій сотні Сумського козацького полку⁴⁰, Петра Яковича Перепелкіна; сина сотника колишнього Сумського козацького полку⁴¹, нащадка місцевого старшинського роду Івана Павловича Штепи; синів сотника того ж полку⁴² Миколи і Романа Варавкіних; синів відставного канцеляриста Мойсея, Василя і Федора Костантинових; синів поручика колишнього Слобідського драгунського полку, який очолював Лебединську сотню Сумського козацького полку⁴³, Амоса, Павла та Степана Павловичів Светайлових.

Найсуттєвішого прорідження зазнали тексти чотирьох відомостей, які надійшли з Острогозької провінції⁴⁴, – з інформації про 163 особи до зведеного переліку по чотирьох провінціях внесли дані 120 старшинських дітей і додали інформацію про ще двох. Таким чином, по Острогозькій провінції у зведеній відомості записано 122 особи.

По-перше, в губернській канцелярії опускали дані дорослих старшинських дітей – старшин і підпрапорних, які служили в розформованому

³⁷ Там само. – Арк. 31зв.

³⁸ Там само. – Спр. 62. – Арк. 60зв.–61.

³⁹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 18–24зв.

⁴⁰ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 22зв.; Спр. 83. – Арк. 3зв.; Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 62. – Арк. 20.

⁴¹ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 22; Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 62. – Арк. 23.

⁴² Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 22зв.; Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 62. – Арк. 24.

⁴³ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 22зв.; Спр. 83. – Арк. 41.

⁴⁴ Там само. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 39–54зв.

Острогозькому козацькому полку. У такий спосіб до зведеного переліку не ввійшла інформація про полкового обозного Максима Куколевського, відставних ротмістрів Федора Колтунова і Сергія Куколевського, хорунжого Андрія Куколевського, сотників Семена Арбузовського, Лаврентія Пушкарєва, Степана Голованєва, Степан Жидкова, Петра Чоботарєвського, Олексія Сурмина, Петра Никитина, Федора Красовського. Олексія Сребдольського, Василя Протасова; підпрапорних Матвія Лебединського, Семена Чехурського, Дмитра Єманова, Федора Масленникова, Петра Антонова, Михайла Даниловича Савельєва, Петра Вишневського, Андрія Щербініна, Федора та Миколу Могилєвцових, Івана та Григорія Бєдряг, Степана Тарованого, Івана Острозького, Івана Шапочку, Прокопа Качелихина, Антона Ламтева, Михайла Жидкова, Іллю Корєцького, Павла Запорожця, Якова Медкова, Павла Подколзина та його синів Івана і Максима⁴⁵.

По-друге, до зведеної відомості в губернській канцелярії не внесли дані про походження батьків та їхню службу (дату початку служби; інформацію про участь у походах; дані стосовно установи чи посадовця, якими було надано дійсний чин; інформацію про продовження служби). Ці дані відповідали “службовим біографіям”^{*}, наведеним у “Щорічних” та “Іменних” списках^{**}. Тож важливою є можливість взаємно верифікувати і доповнити інформацію трьох різновидів обліково-статистичних джерел.

Приміром, в “Іменних списках” 1765 р. про участь у закордонних походах Слобідських полків старшого полкового осавула Острогозького полку (1757–1765 рр.) Гаврила Федоровича Зайцева сказано одним рядком: “...в [1]740... находился в разных походах и при взятъи городов, в... [1]748 – в Лифляндском, в [1]750-м – в Бахмуте, в [1]757 – в Прусском походе”⁴⁶. Натомість у “Відомості про старшинських дітей” Острогозької провінції подано значно ширше: “Во время своей службы в походах был [1]736 в Крымской компании при взятъе городов Перекопа, Банчесарая и протчих, [1]737 – при взятъи Ачакова, [1]738 – в Днестровском, [1]739 – при взятъи Хатина, [1]748 – в Лифлянском, [1]757 – в Прусском”⁴⁷.

А фрагмент із такою ж інформацією щодо сотника Акіма Єманова (в “Іменному” списку (I) – сотник під № 1 Острогозького полку⁴⁸) в відомості повторено майже дослівно:

⁴⁵ Там само. – Арк. 39–54зв.

^{*} Російська дослідниця В. Фаїзова застосовує цей термін щодо даних про службу дворян (Фаїзова В. ІІ. “Манифест о вольности”... – С. 21). Ми послуговуємося ним для позначення даних про службу козацьких старшин.

^{**} “Щорічні списки” 1760–1764 рр. та “Іменні списки”(I, II) 1765 р. – два різновиди обліково-статистичних джерел з історії козацької старшини Слобідської України (Докладніше див.: Потапенко С. Передмова // Еліта Слобідської України: Списки козацької старшини 60-х рр. XVIII ст. / Упор. С. Потапенко – К.; Харків, 2008. – С. 14–32).

⁴⁶ Там само. – Спр. 62. – Арк. 1зв.

⁴⁷ Там само. – Спр. 17. – Арк. 39.

⁴⁸ Там само. – Спр. 62. – Арк. 3–3зв.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

– “Іменний список” (I): “...в [1]732-м, [1]733-м, [1]734-м – в Полше,... в [1]736, [1]737, [1]738 – в Крымских походах, ... в [1]757 – в Полше при учрежденных могазейнах, въ [1]758 – в Прусском походе”⁴⁹;

– відомість: “Во время своей службы в походах был [1]732, [1]733, [1]734 в Полше, [1]736, [1]737 и [1]738 – в Крымских, [1]757 – в Полше, [1]758 – в Прусской компании и в сражении против неприятеля”⁵⁰.

У схожий спосіб співвідноситься інформація стосовно інших старшин, як-от: молодшого полкового осавула Микити Буткова⁵¹, ротмістра Миколи Остаф’єва⁵²; сотників Івана Шапочки⁵³, Андрія⁵⁴, Сави Рахміна⁵⁵, Івана Урсула⁵⁶, Михайла Косенкова⁵⁷, Льва Сіверського⁵⁸; Василя Синельникова⁵⁹, Дорофея Павлинського⁶⁰ й Іллі Тертичникова⁶¹; підпрапорних Матвія Лебединського⁶² й Петра Антонова⁶³.

Продуктивним є також порівняльний текстологічний аналіз “Відомостей про старшинських дітей” та “Щорічних списків”. Так, відомості не лише підтверджують, що канцелярист колишньої Острогозької полкової канцелярії Федір Колтунов почав служити 2 липня 1757 р.⁶⁴, а й розширюють інформацію “Щорічних списків”: Ф. Колтунов походив із козацького середовища і вийшов у відставку 2 березня 1765 р. полковим старшиною⁶⁵.

Неочікуваний інформаційний зв’язок відомостей та “Щорічних списків” простежується стосовно полкового хорунжого Острогозького полку Андрія Куколевського. Досить компактній довідці перших про те, що А. Куколевський походив із козаків і почав служити 10 березня 1732 р., за час служби брав участь у Крымських кампаніях 1736–1738 рр., Ізюмському зимовому 1751 р. та Прусському 1756–1757 рр. походах і 16 жовтня 1761 р. за указом Военної колегії був відставлений полковим хорунжим⁶⁶, у документах із супровідного комплексу до “Щорічного списку” Острогозького полку на 1762 р. (у списку старшин, атестованих на вищі уряди; у списку старшин, атестованих до від-

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само. – Спр. 17. – Арк. 39зв.

⁵¹ Там само; Спр. 62. – Арк. 2.

⁵² Там само. – Спр. 17. – Арк. 39зв.; Спр. 62. – Арк. 2зв.

⁵³ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40; Спр. 62. – Арк. 3зв.

⁵⁴ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40; Спр. 62. – Арк. 4–4зв.

⁵⁵ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40; Спр. 62. – Арк. 4зв.

⁵⁶ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40зв.; Спр. 62. – Арк. 5зв.

⁵⁷ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40зв.; Спр. 62. – Арк. 7.

⁵⁸ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40зв.; Спр. 62. – Арк. 7–7зв.

⁵⁹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 40зв.; Спр. 62. – Арк. 7зв.–8.

⁶⁰ Там само. – Спр. 17. – Арк. 41; Спр. 62. – Арк. 8.

⁶¹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 41зв.; Спр. 62. – Арк. 9зв.–10.

⁶² Там само. – Спр. 17. – Арк. 48; Спр. 62. – Арк. 11.

⁶³ Там само.

⁶⁴ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 43.

⁶⁵ Там само. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 42зв.

⁶⁶ Там само.

ставки; в атестаті підпрапорного Матвія Лебединського на уряд полкового хорунжого)⁶⁷ відповідає значно ширша інформація. Отже, з 10 березня 1732 р. А. Куколевський служив підпрапорним і саме в цьому званні брав участь у закордонних походах російських військ, уряд полкового хорунжого він дістав 20 січня 1740 р., а 1758 р. і 1759 р. “за старостию и болезнми и что по сведительству дивизионных доктора и штап-лекаря явился к продолжению впред службы неспособным” його було атестовано до відставки полковим суддею, а на його місце в “комплекті” Острогозького полку представлено підпрапорного Матвія Лебединського⁶⁸.

Текстологічний аналіз відомостей та “Щорічних списків” на предмет даних полкового хорунжого Андрія Куколевського викриває одну з найнебезпечніших інформаційних пасток обліково-статистичних документів – *збіг комбінацій імені та прізвища* в кількох осіб не лише в межах старшинського корпусу всіх п’яти слобідських козацьких полків (у першій половині 1760-х рр.) чи всієї Слобідсько-Української губернії (в другій половині десятиліття), а навіть у межах “комплекту” одного полку чи відомості з однієї провінції. Таку “підступність” “Щорічних списків” демонструють дані двох сотників Федорів Алферових та сотника і підпрапорного Іванів Красовських у “Щорічному списку” Сумського полку на 1762 р.⁶⁹, а небезпеку “Відомостей про старшинських дітей” – дані полкового хорунжого, сотника і двох підпрапорних Острогозького полку Андріїв Куколевських⁷⁰. Власне, “нагода” сплутати трьох осіб та їхніх дітей (інформацію про полкового хорунжого в губернській канцелярії опустити) виникає під час опрацювання зведеної відомості по чотирьох провінціях. Якщо у відомостях, підготовлених в Острогозькій провінції, з’ясувати, про кого саме йде мова у джерелі, допомагає деталізована інформація про службу⁷¹, то у зведеному переліку такі ідентифікуючі дані відсутні. В цьому документі представлена інформація обмежується наступною⁷²:

У сотниковъ [...]		
Андрея Куколевского дети: Ивань, Петръ [...]	8 6	{ Грамоти читать и писат обучаются.
У подпрапорныхъ [...]		
Андрея Куколевского снъ Евстрать [...]	10 недел	Ничему не обучень.
Андрея Куколевского дети: Яковъ, Павель, Петръ, Ивань.	7 4 3 2	Российской грамоти обучается. { По малолѣтству ничему не обучаются.

⁶⁷ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 45зв.–46, 57.

⁶⁸ Там само. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 46, 57.

⁶⁹ Там само. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 21зв., 23.

⁷⁰ Там само. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 42зв., 50.

⁷¹ Там само.

⁷² Там само. – Арк. 76, 78.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

У цьому випадку, як і під час роботи зі “Щорічними списками”, ідентифікувати перелічених осіб можна лише залучивши “Іменні списки” та “Відомості про старшин та їхніх дітей”*. Отже, всі перелічені особи були представниками старшинської родини Куколевських. Ім’я «Андрій» вони мали не випадково: засновник роду Андрій Скотченко, переселенець із Правобережної України, служив полковим суддею в Ізюмському полку. Після смерті його сина Івана прабабця підпрапорного Андрія Сергійовича вийшла заміж вдруге за полковника Федора Куколевського, завдяки чому її сини Максим і Леонтій Івановичі, а потім і онуки Сергій (відставний полковий ротмістр) і Андрій (сотник) Максимовичі та Андрій Леонтійович (відставний полковий хорунжий) почали іменуватися Куколевськими. Андрій Максимович почав служити 10 листопада 1748 р. козаком, 23 січня 1754 р. дістав підпрапорницьке звання, а 19 вересня 1760 р. – сотницький уряд. Його син підпрапорний Андрій Андрійович почав служити 29 квітня 1764 р., а з ліквідацією козацького устрою вийшов у відставку капралом. На той час він вже мав чотирьох синів – Якова, Павла, Петра та Івана. Нарешті, підпрапорний Андрій Сергійович почав служити 20 лютого 1765 р. і після ліквідації козацьких полків продовжив службу в Охтирському гусарському полку квартирмейстером. Його син Євстрат народився у другій половині 1765 р. (на кінець 1765 – початок 1766 рр. мав близько трьох місяців)⁷³.

По комісарствах Харківського повіту у зведеній відомості вміщено інформацію про 177 старшинських дітей⁷⁴. Відкривають документ дані Андрія Івановича Ковалевського⁷⁵ – сина останнього полкового обозного Харківського полку⁷⁶. Наступними вміщено дані дітей інших полкових старшин того ж полку, зокрема Олександра, Михайла і Павла Максимовичів Горленських⁷⁷ – трьох синів старшого полкового осавула⁷⁸ та Федора, Василя і Гаврила Кириловичів Острозьких – синів старшого полкового писаря⁷⁹. До зведеного переліку внесено інформацію про дітей відставних полкових (як-от про Петра та Андрія Андрійовичів Петровських – синів полкового осавула) та сотенних старшин (Якова Павловича Гуковського та Олексія Яковича Гуковського – сина та онука відставного сотника)⁸⁰.

*“Відомості про старшин та їхніх дітей” від вересня 1766 – червня 1767 рр. – четвертий (поруч зі “Щорічними списками”, “Іменними списками” та “Відомостями про старшинських дітей”) різновид обліково-статистичних джерел з історії козацької старшини Слобідської України періоду ліквідації полково-сотенного устрою краю. Докладніше про ці документи див.: *Потапенко С.* «Відомості про старшин та їхніх дітей» 1766–1767 рр. як джерело з історії козацької старшини Слобідської України // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – Хмельницький, 2008. – Т. 17. – С. 101–123.

⁷³ Еліта Слобідської України. – С. 64, 175, 186, 188, 419–420, 440.

⁷⁴ ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 83–89.

⁷⁵ Там само. – Арк. 83.

⁷⁶ Там само. – Спр. 62. – Арк. 51.

⁷⁷ Там само. – Спр. 17. – Арк. 83.

⁷⁸ Там само. – Спр. 62. – Арк. 51зв.

⁷⁹ Там само. – Арк. 52зв.

⁸⁰ Там само. – Спр. 17. – Арк. 83–83зв.

Окремої уваги заслуговують уміщені у відомостях дані про вік старшинських дітей. Така інформація вимагає не менш прискіпливого опрацювання, ніж випадки збігу комбінацій імені та прізвища. В кожному конкретному випадку її слід перевіряти за іншими, хоч би й обліково-статистичними, джерелами, адже відхилення в кілька років цілком можливі, але не обов'язкові. Водночас, загальні показники (по провінції, по вікових групах), зауважуючи їхню відносність, можна приймати як орієнтовні. Тож нижче наводимо вікові характеристики записаних осіб, – не абсолютизуючи ці дані, а лише відсторонено демонструючи їх як одну зі специфічних інформативних можливостей джерела (яка вміщує інформаційний матеріал для дальших розшуків і узагальнень).

Вікові дані записаних осіб були досить широкими: від наймолодшого – півмісячного Петра Яковича Кондратьєва до найстаршого – сімдесятирічного сина полкового осавула Івана Никифоровича Мазана⁸¹. З-поміж найменших згадано дво- й тримісячних, одно-, півтора- й дворічних дітей⁸². Одним із найстарших записано Петра Михайловича Чорторійського – 60 років. Зустрічаємо інформацію про осіб середнього віку – Михайла Семеновича Перехрестова – 45 років, Осипа Івановича Сливицького – 41 рік, Івана Романовича Любицького й Василя Романовича Перехрестова – 40 років⁸³.

Такі широкі вікові межі свідчать про відносність тогочасного діловодного терміна “діти” – головний акцент у ньому зроблено на соціальне походження (діти старшин), а не на певні вікові параметри. Та все ж середній показник віку можна вивести – по Сумській провінції, приміром, він становить 9,83 року (за інформацією про 105 осіб).

Інформація відомостей про вік певним чином корелюється з даними стосовно освіти старшинських дітей. У Додатку (табл. 2 а–д) продемонстровано приклад опрацювання такої інформації, знову ж зауважуючи орієнтовність виведених показників.

Тож відсоток неписьменних старшинських дітей був невисоким – по Ізюмській провінції – 11,49 % (10 із 87 осіб), по Острогозькій – 15,27 % (22 із 144 осіб), по Охтирській – 6,94 % (10 із 144 осіб), по Сумській – 4,80 % (5 із 105 осіб). При цьому неписьменність не була характерною для вихідців із питомо старшинського середовища: по Ізюмській провінції відсутність систематичності в освіті фіксується у родинах відставних сотників, тобто зазвичай вихідців із нестаршинських кіл, які служили підпрапорними й у відставку вийшли сотниками. Так, з чотирьох синів відставного сотника Якова Краснощокова навчалися середні – Афанасій і Андрій; з двох синів відставного сотника Павла Рикова навчався менший Федір, а сини відставних сотників Дорофія Татарського Назар та Пилипа Кравченка Іван були неписьменними⁸⁴.

⁸¹ Там само. – Арк. 64, 78.

⁸² Там само. – Арк. 39зв., 64зв., 65зв. –66, 67–67зв., 71–72зв., 74–74зв., 75зв.–79, 83зв.–85зв., 87–88зв.

⁸³ Там само. – Арк. 21зв., 27, 62зв., 67зв., 69, 73зв., 74зв., 78, 83зв., 86зв.

⁸⁴ Там само. – Арк. 26–29зв., 65–68.

В Охтирській провінції неписьменними також були сини відставних сотників – Олексій Іванович Пантелєєв, Микола Іванович Медяников, Іван Михайлович Перехрестов та підпрапорних – Марко й Осип Сумці та Петро й Іван Марковичі Сумці (онуки), Осип Михайлович Жаботинський, Петро й Осип Петровичі та Степан Петрович (онук) Кодинці⁸⁵. Подібна ситуація вимальовується по Острогозькій провінції: неписьменними були Семен Афанасійович Іващенко – пасерб підпрапорного Дмитра Чмихова, Андрій Федорович Корнеєв – син підпрапорного і Яків Якович Бутков – син сотника⁸⁶. В Сумській провінції неписьменними були сини сотників – Іван Матвійович Бондарев та Василь Васильович Квітка⁸⁷, а в Харківській провінції – син відставного підпрапорного Роман Григорович Чигиринський (30 років)⁸⁸.

Як видно з *табл. 2 а–д*, середній вік осіб, які вчилися основам грамоти був 7–14 років. У той же час у відомостях знаходимо кілька згадок про дітей, які вчилися в 6 років (як син відставного сотника Острогозького полку Степан Семенович Богаєвський чи син підпрапорного того ж полку Карпо Васильович Кодинець⁸⁹), 5 років (Микола Павлович Новосельський, син полкового хорунжого Охтирського полку), Іван Якович Пирлик (син відставного підпрапорного), Степан Федорович Богаєвський (син сотника), Петро Петрович Осипов (син підпрапорного цього ж полку)⁹⁰ і навіть у 4 роки – Юрій Осипович Карпов (син сотника цього ж полку), Захар Андрійович Чаговець (син підпрапорного) та Осип Петрович Гнідич (син сотника того ж полку)⁹¹.

Завадою в навчанні могли стати *хвороби* – німота, глухота, дитячий церебральний параліч (схоже за наведеними симптомами), психічні й неврологічні захворювання та порушення опорно-рухового апарату. Зокрема, про Данила Олексійовича Бистрицького (14 років, син сотника) в рубриці про грамотність констатувалося лише “искалечен ломотною болезнею”⁹²; про Івана Романовича Любицького (40 років, син сотника того ж полку) – “искалечен и паралежем забит”⁹³; про Андрія Степановича Карпова (16 років, син полкового осавула Охтирського полку) – “грамоти не умеет и з природы нем и в несостоянии ума”⁹⁴; про Степан Лукича Тимошенка (13 років, син підпрапорного Острогозького полку) – “одержим ломотною болезнею”⁹⁵; про Михайла Павловича Краснокутського (30 років, старший син сотника

⁸⁵ Там само. – Арк. 18–24зв., 59–64зв.

⁸⁶ Там само. – Арк. 39–54зв., 74зв.–80.

⁸⁷ Там само. – Арк. 61, 62.

⁸⁸ Там само. – Арк. 81.

⁸⁹ Там само. – Арк. 74–74зв.

⁹⁰ Там само. – Арк. 71, 74.

⁹¹ Там само. – Арк. 71, 72.

⁹² Там само. – Арк. 65зв.

⁹³ Там само. – Арк. 67зв.

⁹⁴ Там само. – Арк. 71.

⁹⁵ Там само. – Арк. 78зв.

Харківського полку) – “нем”⁹⁶; про Григорія Пилиповича Петровського (30 років, син сотника того ж полку) – “ногами калека, грамоти не умеет”⁹⁷.

Водночас дехто опанував основи грамоти попри хвороби. Так, син сотника Ізюмського полку Василь Федорович Дрозь (9 років) попри хворобу на епілепсію (“падучею болезнию одержим”) уже вмів читати і писати⁹⁸; був письменним і син відставного сотника Охтирського полку Іван Якович Бородаєвський (30 років), незважаючи на те, що був калікою (“одержим паралельною болезнию”)⁹⁹; так само, хоч і мав хворобу хребта (“горбат”), навчався син сотника Острогозького полку Іван Семенович Гаплевський (14 років)¹⁰⁰.

Про старшинських дітей, які навчилися читати і писати “по-российски”, в обліково-статистичних документах констатувалося “грамоты читать и писать умеет” чи “по-российски читать и писать обучен”¹⁰¹. Коротше формулювання – “грамотен” – записано і проти згаданих шістдесятирічного сина сотника Петра Михайловича Чорторійського¹⁰² та сімдесятирічного Івана Никифоровича Мазана¹⁰³.

У 12–16 років певна частина старшинських дітей навчалася в Харківському колегії, – приміром, син сотника Острогозького полку Іван Юхимович Лофицький (15 років), два старші сини останнього полкового ротмістра Охтирського полку Григорій і Петро Афанасійовичі Карпови, три сини сотника цього ж полку (на той час вже померлого) Іван (14 років), Яків (13 років) та Петро (10 років) Петровичі Гнідичі, старший син сотника Сумського полку Яків Федорович Алферов¹⁰⁴. Найбільше в Харківському колегії навчалася старшинських дітей з Харківщини: син відставного сотника Харківського полку Микола Олексійович Краснокутський (16 років), два середні сини полкового осавула цього ж полку Микола (12 років) і Петро (8 років) Івановичі Ковалевські, два старші сини останнього старшого полкового писаря полку Федір (14 років) і Василь (12 років) Острозькі, син колишнього полкового писаря полку Федір Олексійович Савицький (13 років), сини сотників цього ж полку Андрій Григорович Квітка (14 років) та Григорій (13 років) і Іван (12 років) Яковичі Квітки¹⁰⁵.

Латинську мову, приміром, вивчали син сотника Охтирського полку Захарій Якович Корнєєв (18 років), син осавула Острогозького полку Іван Гаврилович Зайцев (14 років), усі чотири сини сотника цього ж полку Єгора

⁹⁶ Там само. – Арк. 81.

⁹⁷ Там само. – Арк. 82.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само. – Арк. 69зв.

¹⁰⁰ Там само. – Арк. 79.

¹⁰¹ Там само. – Арк. 74зв.

¹⁰² Там само. – Арк. 62зв.

¹⁰³ Там само. – Арк. 67зв.

¹⁰⁴ Там само. – Арк. 64, 70зв.–71, 73зв., 76зв.

¹⁰⁵ Там само. – Арк. 10, 81зв., 83, 84, 85зв.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

Протопопова – Микола (21 років), Яків (15 років), Петро (14 років) та Олександр (10 років), син відставного сотника Харківського полку Сава Савич Штанський (14 років)¹⁰⁶, а німецьку – син останнього полкового обозного Охтирського полку Микола Степанович Лесевицький (6 років), два сини сотника Острогозького полку Іван (14 років) та Василь (13 років) Івановичі Урсули¹⁰⁷.

Неочікуваною була така інформація стосовно освіти старшинських дітей. По-перше, син відставного судді Сумського полку Василь Степанович Пустовойтов навчався в Московському університеті¹⁰⁸ (ці дані підтверджено “Відомостями про старшин та їхніх дітей”¹⁰⁹). По-друге, третій син полкового судді Охтирського полку Степан (18 років), як згадувалося, навчався в Сухопутному шляхетському кадетському корпусі¹¹⁰, син канцеляриста Іван Іванович Федоров (26 років) володів мистецтвом іконопису, а син сотника Харківського полку Степан Семенович Антонов (18 років) його опановував¹¹¹, нарешті, син відставного підпрапорного Григорій Олексійович Друголюбський навчався “войскової музики”¹¹².

* * *

Таким чином, комплекс “Відомостей про старшинських дітей” було підготовлено в Слобідсько-Українській губернії в кінці 1765 – першій половині 1766 рр., тобто з фактичною ліквідацією козацьких слобідських полків і початком функціонування нових адміністративних установ краю. До підготовки документів були залучені місцеві канцелярські установи всіх трьох рівнів – губерньська канцелярія, Ізюмська, Острогозька, Охтирська та Сумська провінційні канцелярії і комісарські правління. Функції губерньської канцелярії та чотирьох провінційних були подвійними – з цих установ виходили директиви до підпорядкованих управлінських одиниць стосовно підготовки відомостей, а потім відбувалося опрацювання одержаних документів. На завершальному етапі підготовки відомостей було укладено два зведені переліки – по Ізюмській, Острогозькій, Охтирській і Сумській провінціях та шести комісарствах Харківського повіту. При цьому суттєву частину даних опустили, що знизило інформативні можливості джерел. Тому дані, які не ввійшли до загальних переліків по губернії, мають бути враховані під час аналізу інформативних можливостей усього комплексу “Відомостей про старшинських дітей”.

¹⁰⁶ Там само. – Арк. 74–75, 87.

¹⁰⁷ Там само. – Арк. 75зв.

¹⁰⁸ Там само. – Арк. 59зв.

¹⁰⁹ Там само. – Спр. 116. – Арк. 7.

¹¹⁰ Там само. – Спр. 17. – Арк. 31–31зв.

¹¹¹ Там само. – Арк. 20, 86зв. Детальніше про іконопис Слобожанщини див.: *Паньок Т. В.* Стильова еволюція в іконописі Слобожанщини XVII – початку XIX ст. / Автореферат дис. ... канд. мистецтв. – Харків, 2005. – 21 с.

¹¹² ЦДАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 84.

Інформаційне наповнення “Відомостей про старшинських дітей” кінця 1765 – першої половини 1766 рр. досить різноманітне – від кількісних показників по всій Слобідсько-Українській губернії чи окремих (Ізюмській, Острогозькій, Охтирській, Сумській і Харківській) провінціях до даних про хвороби старшинських дітей. Обрахунок частини показників (кількісних, вікових, стосовно освіти) потребує попереднього текстологічного аналізу зведених переліків і відомостей, що надійшли з місцевих канцелярських установ, а аналіз антропонімічних даних і “службових біографій” – залучення обліково-статистичних документів першої половини 1760-х рр.

Загалом, інформація відомостей важлива для проведення генеалогічних і просопографічних досліджень з історії козацької старшини Слобожанщини, особливо для вивчення долі старшин і їхніх родин у часі реформ 60-х рр. XVIII ст.

Д О Д А Т О К

*Освіта дітей козацької старшини Слобожанщини за відомостями кінця 1765 – першої половини 1766 рр.*¹¹³

Табл. 2 а

*Освіта дітей козацької старшини Ізюмської провінції
(кінець 1765 – перша половина 1766 р.)*

		За віком ("по малолетству") ще не навчаються	Навчаються читати і писати "по-російски"	Уміють читати і писати "по-російски"	Неосві- чені
Діти полкової старшини	Кількість осіб	5	5	1	–
	Середній вік	2,5 р.	12 р.	15 р.	–
Діти сотенної старшини*	Кількість осіб	3 [5]	10 [2]	2 [–]	–
	Середній вік	3,7 р. [3,23 р.]	10,8 р. [10,5 р.]	26,5 р. [–]	[–]
Діти відставної полкової старшини	Кількість осіб	–	–	–	2
	Середній вік	–	–	–	16,5 р.
Діти відставної сотенної старшини	Кількість осіб	20	20	2	8
	Середній вік	3,03 р.	10,74 р.	19,00 р.	16 р.

¹¹³ Там само. – Арк. 18–24зв., 26–29зв., 39–54 зв., 59–68, 74зв.–80.

* Показники у квадратних дужках обраховано за даними дітей старшини, інформацію про яких опустили в губернській канцелярії.

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

Діти померлих полкових старшин	Кількість осіб	–	–	4	–
	Середній вік	–	–	37,50 р.	–
Діти померлих сотенних старшин	Кількість осіб	1	1	3	–
	Середній вік	4	13	24,33 р.	–

Табл. 2 б

*Освіта дітей козацької старшини Острогозької провінції
(кінець 1765 – перша половина 1766 р.)*

		За віком (“по малолетству”) ще не навчаються	Навчаються читати і писати “по-российски”	Уміють читати і писати “по-российски”	Продовжують освіту	Неосвічені
Діти полкової старшини	Кількість осіб	3 [3]	–	2 [2]	–	–
	Середній вік	4,33 р. [4,33 р.]	–	14,00 р. [14,00 р.]	–	–
Діти сотенної старшини	Кількість осіб	19 [51]	5 [26]	3 [21]	2 [7]	– [5]
	Середній вік	4,32 р. [3,42 р.]	8,20 р. [10,58 р.]	15,33 р. [17,71 р.]	13,5 р. [14,57 р.]	– [18,4 р.]
Діти відставної полкової старшини	Кількість осіб	1	1	1	–	–
	Середній вік	2,00 р.	10,00 р.	11,00 р.	–	–
Діти відставної сотенної старшини	Кількість осіб	16	15	13	1	1
	Середній вік	3,31 р.*	11,27 р.	19,92 р.	15,00 р.	15,00 р.**
Діти підпрапорних	Кількість осіб	17	9	8	4	–
	Середній вік	2,88 р.	11,00 р.	16,13 р.	19,25 р.	–

* Вік обраховано без даних про Степана Васильовича Бабакова, які відсутні у джерелі (ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 77зв.)

** Вік обраховано без даних про Івана Олексійовича Сурміна, які відсутні у джерелі (Там само).

Табл. 2 в

*Освіта дітей козацької старшини Охтирської провінції
(кінець 1765 – перша половина 1766 р.)*

		За віком ("по малолетству") ще не навчаються	Навчаються читати і писати "по- российски"	Уміють читати і писати "по- российски"	Продов- жують освіту	Неосві- чені
Охтирське комісарство	Кількість осіб	12 [15]	12 [13]	6 [20]	1	5
	Середній вік	2,71 р. [2,57 р.]	8,83 р. [8,15 р.]	18,83 р. [24,90 р.]	18,00 р.	16,40 р.
Боровенське комісарство	Кількість осіб	11	9	5 [11]	2	7 [11]
	Середній вік	2,86 р.	8,11 р.	16,20 р. [17,63 р.]	14,00 р.	18,28 р. [18,54 р.]
Краснокутське комісарство	Кількість осіб	8	8	10 [11]	–	2
	Середній вік	2,16 р.	8,25 р.	18,60 р. [18,09 р.]	–	15,00 р.
Котельвське комісарство	Кількість осіб	4 [6]	9	10 [14]	3	8
	Середній вік	1,63 р. [1,50 р.]	7,33 р.	21,60 р. [21,71 р.]	12,33 р.	13,75 р.
Богодучівське комісарство	Кількість осіб	6	–	4	2	–
	Середній вік	1,36 р.	–	16,50 р.	10	–

Табл. 2 з

*Освіта дітей козацької старшини Сумської провінції
(кінець 1765 – перша половина 1766 р.)*

		За віком ("по малолетству") ще не навчаються	Навчаються читати і писати "по- российски"	Уміють читати і писати "по- российски"	Продов- жують освіту	Неосвічені
Межиріцьке комісарство	Кількість осіб	2	6 [7]	1	1	–
	Середній вік	3,50 р.	9,00р. [9,86 р.]	19,00 р.	20,00 р.	–

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

Лебединське комісарство	Кількість осіб	2 [6]	3 [8]	2	–	1
	Середній вік	2,50 р. [1,61 р.]	6,67 р. [9,00 р.]	30,00 р.	–	11,00 р.
Білопільське комісарство	Кількість осіб	1 [2]	1 [2]	–	–	–
	Середній вік	4 [2,25 р.]	12,00 р. [9,50 р.]	–	–	–
Суджанське комісарство	Кількість осіб	–	7	2	–	1
	Середній вік	–	7,85 р.	16,50 р.	–	28,00 р.
Миропільське комісарство	Кількість осіб	10 [11]	5	8	–	3
	Середній вік	3,35 р. [3,06 р.]	9,20 р.	23,75 р.	–	20,00 р.
Сумське комісарство	Кількість осіб	16	27	3	2	–
	Середній вік	3,22 р.	8,62 р.	19 р.	14,50 р.	–

Табл. 2 д

*Освіта дітей козацької старшини комісарств Харківського повіту
(кінець 1765 – перша половина 1766 р.)*

		За віком ("по малолетству") ще не навчаються	Навчаються читати і писати "по- росийски"	Уміють читати і писати "по- росийски"	Продов- жують освіту	Неосвічені
Діти полкової старшини	Кількість осіб	4	4	2	6	–
	Середній вік	2,88 р.	8,75 р.	26,5 р.	12,17 р.	–
Діти відставної полкової старшини	Кількість осіб	3	4	–	1	–
	Середній вік	1,77 р.	9,75 р.	–	11 р.	–

Діти сотенної старшини*	Кількість осіб	5	9	6	1	1
	Середній вік	2,7 р.	7,2 р.	20,83 р.	18 р.	30 р.
Діти відставної сотенної старшини	Кількість осіб	9	24	5	3	1
	Середній вік	2 р.	10,4 р.	17,8 р.	14,6 р.	11 р.
Діти підпра- порних	Кількість осіб	4	5			2
	Середній вік	2,25 р.	8 р.			10,5 р.
Діти відставних підпра- порних	Кількість осіб	8	10	4	1	2
	Середній вік	2,25 р.	9,1р.	16,5 р.	12 р.	30 р.

* Вік обраховано без даних про Олександра та Михайла Максимовичів Горленських, Костянтина Семеновича Голуховича, Івана, Василя, Григорія та Якова Петровичів Моренків, Матвія Федоровича Пантелеймонова, які відсутні у джерелі (ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 83–83зв.). Про Григорія Олексійовича Друголюбського, 12 років, зазначено, що він навчався “войскової музики” (Там само. – Арк. 84).

“Відомості про старшинських дітей” 1765–1766 рр. як джерело з історії козацької старшини

Світлана Потапенко (Київ). **“Відомості про старшинських дітей” 1765 – 1766 років як джерело з історії козацької старшини Слобідської України.**

У статті проаналізовано обставини і мету підготовки та інформативні можливості важливого обліково-статистичного джерела з історії козацької старшини Слобідської України періоду ліквідації полково-сотенного устрою краю – “Відомостей про старшинських дітей” за листопад 1765 – червень 1766 рр. Ці документи містять цінну інформацію щодо чисельності, віку, освітнього рівня і стану здоров’я старшинських дітей.

Ключові слова: Слобідська Україна, реформи, козацька старшина, старшинські діти, відомості.

Светлана Потапенко (Киев). **“Ведомости о старшинских детях” 1765 – 1766 годов как источник к истории казацкой старшины Слободской Украины.**

В статье рассмотрены обстоятельства и цель подготовки, а также информационные возможности важного учетно-статистического источника по истории казацкой старшины Слободской Украины периода ликвидации полково-сотенного устройства края – “Ведомостей о старшинских детях” за ноябрь 1765 – июнь 1766 гг. Эти источники содержат ценную информацию касательно численности, возраста, образовательного уровня и состояния здоровья старшинских детей.

Ключевые слова: Слободская Украина, реформы, казацкая старшина, старшинские дети, ведомости.

Svitlana Potapenko (Kyiv). **‘The Registers of the Cossack High Officers’ Children’ (1765-1766) as a Source for the History of the Cossack High Officials in Sloboda Ukraine.**

The article provides analysis of very important statistical sources on the history of Sloboda Ukraine Cossack officials which are called ‘The Registers of the Cossack High Officers’ Children’. These documents were composed immediately after the Cossack order of Sloboda Ukraine was abolished (November 1765 – June 1766). The registers contain valuable data on the number, age, education standard and health level of Sloboda Ukraine Cossack officials’ children.

Key words: Sloboda Ukraine, reforms, Cossack officers, Cossack high officers’ children, registers.